

Apie Seweryną Wysłouchą

Sewerynas Wysłouchas (Seweryn Wysłouch) gimė 1900 metų kovo 19 dieną Kobrynės pavieto Pirkovičių dvare (Polesėje). Dėl 1919–1920 metų karo, kuriame aktyviai dalyvavo kaip savanoris, studijas pradėjo vėliau. 1923 metais įstojo į Vilniaus Stepono Batoro universiteto Teisės ir visuomenės mokslų fakultetą, kurį baigęs 1927 metais gavo teisės magistro laipsnį. Nuo 1927 metų spalio ėjo asistento pareigas Senosios Lenkijos ir Lietuvos teisės katedroje, kuriai vadovavo prof. Stefanus Ehrenkreutzas (Stefan Ehrenkreutz). Iki pat karo pradžios dėstė Lenkijos ir Lietuvos santvarkos istoriją, pasak studentų, buvo dinamiškas dėstytojas, visada pilnas sumanymų ir įvairių projektų.

Kartu su pedagoginiu darbu darė ir mokslinius tyrimus, gilinosi į istorinės Lietuvos teisę ir santvarką. Labai intensyviai, mat jau 1930 metais gavo teisės daktaro laipsnį, o 1937 metais – habilitaciją. 1934 metų vasario 1 dieną Sewerynas Wysłouchas buvo paskirtas Lietuvos teisės istorijos specialiosios studijos, naujai sukurto mokslo padalinio prie Senosios Lenkijos ir Lietuvos teisės katedros, dėstytoju, o nuo 1939 metų rugsėjo 1 dienos tapo nuolatinis dėstytoju toje pačioje katedroje.

Be pedagoginio ir mokslinio darbo, Wysłouchui buvo nepaprastai svarbi visuomeninė ir politinė veikla. Dar būdamas studentu jis pradėjo bendradarbiauti su dienraščiu „Kurier Wileński” ir jo skiltyse ne kartą ėmėsi ginti tautines mažumas, piemiausia baltarusius. Publicistinę veiklą tęsė leidinyje “Włóczęga”, priklausiusiame Vyresniųjų valkatų klubui (Klub Włóczęgów Seniorów), į kurio veiklą įsitraukė trečiojo dešimtmečio pabaigoje, o ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje publikavosi ir „Politikos” puslapiuose.

Ilgametis žurnalistinis įdirbis atnešė Wysłouchui baltarusių klausimų žinovo šlovę ir didele dalimi prisidėjo prie jo tolesnės karjeros. Ilgamečiai kruopštūs šiaurietinių kraštų mažumų padėties tyrimai tapo patikimu pagrindu atlikti detalią mokslinę analizę. Be to, dar ankstyvoje jaunystėje įgytas tų vietų geografijos, kalbų ir kultūrų pažinimas bei puikus vietinių kraštų bei papročių išmanymas tapo nepakeičiami dirbant tiriamąjį darbą dviejuose svarbiuose sovietologijos studijų centruose: Rytų Europos mokslinių tyrimų institute Vilniuje [Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej, toliau RE-MTI] ir Tautų tyrimų institute Varšuvoje

(Instytut Badań Spraw Narodowościowych).

Neatsitiktinai Seweryno Wysloucho pavardė atsirado tarp 35 Rytų Europos mokslinių tyrimų instituto Vilniuje narių įkūrėjų vardų. Demokratinės inteligentijos sluoksniuose¹ idėja įkurti Rytų ir „sovietų“ tyrimų centrą Vilniuje brendo mažiausiai nuo trečiojo dešimtmečio vidurio, ji buvo pelniusi visišką Stepono Batoro universiteto vadovybės, o ypač Teisės ir visuomenės mokslų fakulteto dėstytojų, sudariusių reikšmingą Instituto kadru dalį, palaikymą. Wyslouchas nuo pat savo studijų pradžios buvo veikiamas tiek vienos, tiek kitos aplinkos. Tikriausiai turėjo reikšmės ir tas faktas, kad Institutas didžiąja dalimi buvo Wysloucho mentoriaus Stefano Ehrenkreutzto, kuris, atrodo, savo asistentą stengėsi įtraukti į visus savo projektus ir koncepcijas, kūrinys.

Naujai atidarytoje įstaigoje Sewerynas Wyslouchas buvo pakviestas dirbti Mažumų skyriaus vadovu. Kadangi puikiai išmanė baltarusių klausimus, ėmėsi tirti būtent šios tautos reikalus, atsidėjo tiek moksliniams tyrimams, tiek ir žinių apie baltarusius gilinimui. Viešose Instituto ataskaitose jis kalbėjo apie baltarusių ideologinę krizę bei pristatė baltarusių judėjimo istoriją.

Jam dirbant Institute atliktų tyrimų rezultatai buvo publikuoti pirmajame „Rytų Europos mokslinių tyrimų instituto Vilniuje metrašcio“ numeryje. Čia išspausdintas gausiais šaltiniais paremtas Seweryno Wysloucho darbas *Vakarų Baltarusijos komunistų partijos vaidmuo Lenkijos baltarusių tautiniam judėjimui*. Autorius iškėlė sau uždavinį pristatyti Vakarų Baltarusijos komunistų partijos (toliau: VBKP) veiklą ir išanalizuoti baltarusių klausimo Tarybų Sąjungos Lenkijos politikoje reikšmę. Jis suformulavo tezę, kad VBKP buvo sukurta siekiant populiarinti Vakarų Baltarusijos, arba Rygos sutartimi prie Respublikos prijungtų teritorijų, „išlaisvinimo“ iš po lenkų „jungo“ ir jos prijungimo prie Baltarusijos Tarybų Socialistinės Respublikos, kovos prieš Lenkijos valstybę organizavimo ir vadovavimo tai kovai idėjas. Suprasdamas, kad komunistinių šūkių sėkmė priklauso ne tik nuo sėkmingos agitacijos ir partijos organizacinio komiteto, bet ir nuo aplinkos, kurioje tos idėjos plinta, Wyslouchas aprašė II Respublikoje gyvenančių baltarusių padėtį, detaliai išanalizavo ekonominius, istorinius, visuomeninius ir netgi psichologinius aspektus, savo svarstymuose laisdamasis toli į praeitį, net iki padalijimų. Verta pabrėžti, kad mokslininkas nedvejodamas atmetė anuomet plačiai paplitusį

¹ M. Kornat, *Początek sowietologii w II Rzeczypospolitej. Geneza, dzieje i dorobek Instytutu Naukowo–Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie (1930–1939)*, „Zeszyty Historyczne”, s. 134, 2000, p. 22.

požiūrį, neva rytinės teritorijos esančios puiki erdvė kolonizacijai, savo požiūrį jis grindė įvairiais statistiniais duomenimis.

Įžvalgūs bolševizmo įtakos baltarusių visuomenei tyrimai atvedė Wysłouchą prie taiklios išvados, kad Lenkijos baltarusių klausimas nesibaigia Lenkijos valstybės sienomis. Rygos taikos sutartimi nustatyta siena rytinę Baltarusiją skiria nuo vakarinės tik žemėlapyje. Tikrovėje kiekvienas reiškinys, vykstantis vienoje sienos pusėje, sukelia atgarsį kitoje. Todėl jis taip pat manė, kad valstybės veikėjai savo į baltarusius nukreiptoje politikoje turį atidžiai sekti, kas vyksta sovietų Baltarusijoje. Šis perspėjimas ne kartą buvo pasirodęs jau ankstesniuose Wysłoucho publicistikos tekstuose, ypač proceso „Hromada“ kontekste, kai legaliai veikusi baltarusių organizacija buvo policiniais metodais išardyta Lenkijos valdžios. Represijos prieš „Hromados“ narius jam atrodė neginčijamas Tarybų Rusijos, sugebėjusios puikiai pasinaudoti baltarusių siekais ir destabilizuoti padėtį Lenkijos valstybėje, triumfas. Be to, jis buvo įsitikinęs, kad komunistų ideologijos paveikti yra tik pavieniai baltarusių inteligentijos ir kaimo varguomenės atstovai, kad ji nelabai patraukli platesniems šios tautos sluoksniams. Taip pat manė, kad tinkama valdžios, konkrečiau - maršalo Pilsudskio šalininkų, politika, žadanti plačią reformų programą rytinėse žemėse, padėsianti išstumti komunistinę ideologiją, kuri, jo nuomone, nesanti stipriau įsišaknijusi ir patraukli baltarusių valstiečiams.

„Komunistų partijos vaidmuo...“ buvo neginčijamai vertinga studija, gausi įdomių ir unikalių dokumentų, turtingos statistinės medžiagos ir pasvertų nuomonių. Tačiau sunku nepastebėti tam tikro išrankumo pateikiant faktus. Nors darbas buvo išspausdintas 1933 metais, jis baigiasi 1928 metais ir daugiausia yra sutelktas kritikuoti prieš perversmą valdžiusius politikus, kartu nutyli pasistūmėjusius teigiamus sprendimus tais klausimais, ypač kalbant apie Hromados draudimą. Autorius gana paslaptiškai tvirtino, kad 1926–1928 metų įvykiai esą reikšmingai susilpninę VBKP, nepaaiškindamas to susilpnėjimo priežasčių, o jos buvo tiesiogiai susijusios su šios organizacijos narių areštais. Kita vertus, reikia pripažinti, kad jam pakako drąsos aštriai kritikuoti šiaurietinių žemių mokesčių sistemą, nuvainikuoti tezę, rytines teritorijas traktuojančią kaip „puikią erdvę kolonizacijai“ arba tvirtinti, kad „Rygos taika baltarusiams buvo katastrofa“². Nepaisant anksčiau minėtų priekaištų, šis darbas iki šiol lieka vertinga studija apie Vakarų Baltarusijos komunistų partiją.

„Vilniaus mokslinių tyrimų instituto bibliotekos“ leistoje darbų serijoje pasirodė

² S. Wysłouch, *Rola komunistycznej* ..., p. 71.

Seweryno Wysloucho veikalas *Komunikacinės paslaugos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Magdeburgo teisės miestuose iki XIV a. vidurio (Posługi komunikacyjne w miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego na prawie magdeburskim do połowy XVI w.)* Iš tiesų toje serijoje daugiausia buvo publikuojami darbai, nagrinėjantys tuometinius Rytų tyrimų klausimus, tačiau kartais pasirodydavo ir monografijų apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos laikotarpį. Minimas veikalas išėjo 1937 metais, kartu jis buvo ir Wysloucho habilitacinis darbas, nagrinėjęs pirmiausia tokius ūkio klausimus, kaip valstybės komunikacinių tarnybų organizacija ir problemos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

Be to, Sewerynas Wyslouchas skaitė paskaitas prie Instituto veikiančioje Politikos mokslų mokykloje (Szkoła Nauk Politycznych). Jo paskaitos daugiausiai nagrinėjo TSRS tautų, visų pirma baltarusių, klausimus, traktuojant juos kaip tarptautinius. Šioje mokykloje jis taip pat vadovavo seminarui apie Rytų Europos šalių valstybinės santvarkos istoriją.

Wysloucho vadovaujamas Tautinių mažumų skyrius veikė iki 1934 metų balandžio pabaigos, po to buvo panaikintas, tiksliau, prijungtas prie 1921 metais Varšuvoje įkurto Tautų tyrimo instituto (Instytut Badań Spraw Narodowościowych). Instituto valdybos potvarkiu 1934 metų gegužės 1 dieną Vilniuje pradėjo veiklą nauja įstaiga, pavadinta „Tautų tyrimo institutas. Vilniaus atstovybė“ (Instytut Badań Spraw Narodowościowych. Delegatura w Wilnie). Atstovybės vadovu paskirtas Sewerynas Wyslouchas³.

Vadovaujant Sewerynui Wyslouchui, pagal Varšuvos direktyvas pradėti imlūs darbai naujos krypties etnosociologiniai šiaurrytinių žemių gyventojų tyrimai. Jų rezultatu tapo trys darbai, sudarantys darnią visumą ir leidžiantys išvysti tikrą šiaurrytinėse teritorijose gyvenančių tautybių žmonių nuotaikų ir sąmoningumo vaizdą. Visi šie darbai buvo pagrįsti labai išsamų apklausų tyrimais.

Pirmasis dabas buvo *Tautiniai santykiai rytinėse vaivadijose (Stosunki narodowościowe na terenie województw wschodnich)*. Šis didelės apimties, daugiau nei 400 mašinraščio puslapių, darbas šiandien yra puikus šaltinis pažinti tirtųjų gyventojų kultūrinėms aplinkybėms ir jų santykiui su Lenkijos valstybe. Plataus spektro tyrimai apėmė bemaž 10 tūkstančių gyventojų iš 9 Vilniaus ir Naugarduko paviėtų, buvo apklausti lenkai, baltarusiai, lietuviai ir rusai. Išanalizavus duomenis gimė išsami studija apie vietinę kaimo inteligentiją,

³ Lietuvos centrinis valstybės archyvas, fond. 53, ap. 23, b. 2871, k. 1.

kaimo organizacijas, skaitomą lektūrą, visuotinį išsilavinimą, administravimą ir savivaldą.

Antrasis darbas, pavadintas „*Lenkai ir baltarusiai – katalikai Vilniaus krašte*“ (*Polacy i Białorusini – katolicy na terenie Wileńszczyzny*) buvo parašytas 1938 metais, jos tikslas buvo ištyrinėti katalikų tikėjimo baltarusių, kaip artimiausio lenkams tuose kraštuose elemento, pasiskirstymą šiaurrytinėse teritorijose. Tyrimai buvo atlikti 77 kaimuose. Wyslouchas pastebėjo, kad lyginant su 1931 metais baltarusiais save laikančių gyventojų skaičius sumažėjo, taip nutiko išsikvėpus Baltarusijos agitacijai, nesant paramos iš jokių organizacijų, bet taip pat ir dėl lenkų tautybės gyventojų pašaipaus požiūrio bei vietinės administracijos veiksmų.

Trečiasis darbas, pavadintas „*Rytiniuose ir šiaurrytiniuose Vilniaus krašto pavietuose gyvenančių stačiatikių tautinė tapatybė*“ (*Świadomość narodowa ludności prawosławnej zamieszkującej wschodnie i północno-wschodnie powiaty Wileńszczyzny*) buvo anksčiau atliktų tyrimų tęsinys. Tačiau buvo išplėstas tyrimų laukas, peržengtos katalikiško „branduolio“ sienos ir leistas į stačiatikių apgyventas ar mišrias Vilniaus vaivadijos teritorijas. Ištirta 115 didesnių kaimų. Išvadoje autorius teigė, kad tautinę tapatybę nėra paprasta nustatyti. Galima nebent daryti tam tikras išvadas remiantis tų gyventojų santykiu su Lenkijos valstybe, mokymusi mokyklose ir pan. Wyslouchas pastebėjo, kad jų požiūris į Lenkijos valstybę yra didžiąja dalimi neigiamas. Gyventojai skundžiasi valdžia ir administracija, TSRS mato kaip baltarusių liaudies gynėją nuo „fašistinės Lenkijos“. Tipiškiausias ir labiausiai paplitęs požiūris į Lenkiją buvo pasyvumas ir abejingumas.

II Pasaulinio karo pasekmės radikaliai pakeitė tolesnį Seweryno Wysloucho likimą. Iš Lietuvos istorijos ir teisės žinovo jis „persikūnijo“ į Šlionsko moderniųjų ir naujausiųjų laikų politikos ir visuomenės žinovą. 1946 metais atvykęs į Vroclavą ėmė vadovauti Lenkijos valstybės ir teisės istorijos katedrai, šį darbą nepertraukiamai dirbo iki paskutinių gyvenimo dienų. 1947-1952 metais buvo paskirtas prorektoriumi ir vadovavo viso Vroclavo universiteto atstatymo darbams. Šiame poste pasižymėjo nepaprastu organizatoriaus talentu, energija ir iniciatyva. 1956-1958 metais buvo Teisės fakulteto dekanas bei Profesinių studijų administracijos organizatorius ir vadovas (1959-1964). Kartu ėjo Šlionsko Instituto Vroclavo filialo Katowicuose vadovo pareigas, vėliau tapo pagrindiniu Vakarų instituto Vroclavo filialo organizatoriumi ir vadovavo jam iki pat jo uždarymo 1953 metais. Užsiėmė ir Šlionsko instituto Opolėje atkūrimu (1957), vadovavo jo Mokslo tarybai (1957-1960). Vadovaujant Sewerynui Wyslouchui visose šiose įstaigose pavyko pradėti plačius vokiečių tautybės gyventojų tyrimus, apimančius, be kitų dalykų, tautinės

politikos Šlionske ar hitlerinių įstatymų leidybos II pasaulinio karo metu klausimus.
Mirė nuo leukemijos 1968 metų vasario 27 dieną.